

PISMA JUŠA KOZAKA MIŠKU KRANJCU

Franc Zadravec

Juš Kozak in Miško Kranjec sta si dopisovala od leta 1931 do 1935. Iniciator te korespondence* je bil šestnajst let starejši Kozak. Kranjec je ohranil 18 njegovih pisem in 3 dopisnice. Korespondenca se je začela 22. julija 1931, končala pa 26. marca 1935. Začel in končal jo je Kozak, na njegovo zadnje pismo po 26. marcu 1935 Kranjec namreč ni več pismeno odgovoril. Kranjčevih pisem Kozaku najbrž ni več. Leta 1939 mi je Juš Kozak zatrdil, da so se mu Kranjčeva in mnoga druga pisma med konfinacijo porazgubila in da jih po vrnitvi ni mogel več izslediti.

V tem in gotovo tudi v mnogih drugih primerih je okupacija močno prizadela slovensko literarno in drugo kulturnozgodovinsko dokumentacijo. Vsako ohranjeno korespondenčno pričevanje, ki govori o književnih in drugih kulturnih vprašanjih v času med prvo in drugo svetovno vojno, je zato za slovensko kulturno zgodovino še toliko bolj dragoceno. Objavljanje takih pričevanj zato menda tudi ni prenačljeno, še zlasti ne v primerih, kadar govorijo korespondenčni listi o književnih snovanjih in dejanjih in živo dokumentirajo pisateljeve odmeve na probleme časa.

Pisma Juša Kozaka, ki jih objavljamo, zanimivo osvetljujejo nekatera vprašanja in dejanja, ki jim je odmerjal dosti pozornosti in ustvarjalnih moči. Težišče je najprej na organizaciji knjižne zbirke Slovenske poti, ki jo je idejno zasnoval leta 1931, nato pa v naslednjih treh letih, tedaj do konca 1934, realiziral 15 knjižnih enot. Zadnja, petnajsta, knjiga v tej zbirki je njegov potopis Za prekmurskimi kolniki (pred knjižno izdajo ga je natisnil v Modri ptici, 1933—1934). Del korespondence izdaja njegov nemir, ki ga je povzročal prekmurski lokalni publicist, ko je deloma odobral, deloma pa zavračal njegove ocene kulturnih in političnih razmer v Prekmurju. Prva pisma prikazujejo Kozakovo zavzetost za Kranjčeve »Težake« (1932), poznejša skrb za knjigo »Tri novele« (1935), ki jo je Kozak kot recenzent in tajnik s poudarkom priporočal odboru Slovenske matice. Vsebujejo tudi nekaj prvin njegovega literar-

* Z objavo pričujoče korespondence želi uredništvo prispevati k osvetlitvi pomembnega kulturnega obdobja med obema vojnama; v naslednjih številkah namerava objaviti tudi korespondenco in pojasniti nekaterih sodobnikov tega obdobja, tako da bi bila njegova podoba čim bolj vsestranska in resnična. — *Opomba uredništva.*

nega nazora, izdajajo njegovo navdušenje nad Krležovo revijo »Danas« (1934) in zavzetost za druga literarna vprašanja. Zanimive so tudi besede, s katerimi opisuje svoj odnos do mesta in dežele, zlasti do zemlje ter zanimanje za folkloro.

Mimo običajnih detajlnih opomb zahteva ta korespondenca tudi nekaj drugih pojasnil. Najpoprej je mikavno iskati odgovor na vprašanje, na kakšnih osnovah se je izoblikovalo poznanstvo med obema pisateljema.

1. Izhodiščni spodbudni element za ustvaritev sodelovanja je morala biti Kranjčeva epska nadarjenost. Po prvih Kranjčevih novelah je Kozak spoznal, da bi pri svojih književnoorganizacijskih načrtih utegnil dobiti v njem povsem realnega sodelavca. S Kranjčeve strani pa je bil to trenutek, ko so mu mnogi večletni načrti za novele in prvo širšo prozo začeli dozorevati v zaokrožene tekste in je potreboval književnih organizatorjev in založnikov. Tako sta se srečali zdrava ambicija pisatelja organizatorja in ambicija mladega plodovitega pripovednika, ki je želel prestopiti iz revije v knjigo, ter se začeli tvorno dopolnjevati. Kozakova korespondenca potrjuje, da smemo in moramo imeti medsebojno delno participacijo za konkretni in zato za izhodiščni razlog njenega sodelovanja.

V času, ko se je odločal za vsebinski program Slovenskih poti, je Kozak nekoliko močneje zavil v socialno, angažirano književno smer in s tem tudi k živi problematiki slovenskega okolja. Hotel je pospeševati takšno domačo književnost in esejistiko, ki bi nezastrito opisovali slovenskega človeka in njegove družbene probleme, od nacionalnih do kulturnih in socialnih. Z dotedanjo novelistiko mu je Kranjec deloma že zagotavljal podporo pri takšni akciji.

Literarnonazorska afiniteta je morala biti potemtakem drugi važen razlog za sodelovanje.

2. Knjižno zbirko Slovenske poti je zasnoval z namenom, da bi pospešila razvoj domače književnosti in esejistike. Ko pregledamo vseh petnajst knjižic, moramo priznati, da temeljijo na premišljenem in problemskem konceptu. Že prvi letnik je odprl v tedanjih razmerah razmeroma pomembno družbenokritično in nacionalno dimenzijo. Celjski grofje, Kriza v Ameriki in Celica so namreč izrazito polemični dialogi, ki ali kot sodobni dokumentacijski material, kot »zgodovina«, ali kot avtobiografizirano gradivo iz let pred prvo svetovno dovolj ostro revoltirajo zoper zagato sodobne meščanske zavesti. V okvirih te krize je iskal pota za slovenski nacionalni problem Josip Vidmar (Kulturni problem slovenstva), oba Kranjca pa sta vsak po svoje odprla vpogled

v socialno problematiko slovenskega kolektiva. Umetniško in esejistično oblikovana in aktualna problematika v knjigah naslednjih letnikov ne upada. Tu so Golieva satira Kulturna prireditelj v Črni mlaki, Klopčičeve Preproste pesmi in še Kozakovi Prekmurski kolniki, vrstijo pa se tudi eseji s področja književnosti (Ciril Debevec, Gledališki zapiski — Anton Ocvirk, Razgovori) in znanosti (Alfred Šerko, Psihoanaliza).

Kot urednik Slovenskih poti si je pridobil Kozak razmeroma priznano kulturnopolitično pozicijo. Ko se je leta 1931 vzdržal pri Živkovičevih volitvah, se je kot profesor srednje šole znašel na proskribicijski listi in dobil premestitveni dekret za Smederevo. Pregonu pa se je uprl z motivacijo, da bi Slovenske poti propadle, če bi ga premestili. Zdi se, da je ta kulturni argument zalegel, saj je urednik ostal v Ljubljani (primerjaj Pogovor z Jušem Kozakom, Naši razgledi, 1964, str. 24).

V prvi polovici leta 1934 je zbirko odlagal, se hotel preusmeriti k Modri ptici in tam zasnovati novo zbirko (XV. pismo). Morebitnega neso-glasja s Tiskovno zadrugo, ki je moralo biti povod za taka razmišljanja, nisem mogel dognati. Se je Slovenskih poti naveličal Kozak sam ali se jih je odpovedala založba?

Janez Žagar se ne spominja, da bi ga Kozak kdajkoli nagovarjal za posebno knjižno zbirko pri Modri ptici. Tudi Kranjec ni storil nobene poteze, za katero ga je modalno nagovarjal Kozak. Da je potemtakem misel opustil prej, preden mu je dozorel načrt za novo zbirko, dokazujejo tudi nekateri naslovi Slovenskih poti (Šerkova Psihoanaliza in Za prekmurskimi kolniki), ki jih je prevideval za novo zbirko izven Tiskovne zadruge.

3. V korespondenci se oglašajo nekatere zelo važne prvine tedanje Kozakove literarnonazorske miselnosti. V epski »izpovedi« in pripovedi se je potegoval za »elementarni izraz narave«. Ker uporablja to kategorijo v trenutku, ko svetuje Kranjcu, da naj zabriše preveč lirična mesta v noveli Pomlad (X. pismo), je upravičeno sklepati, da je odklanjal tisto poduhovljajočo metodo, s katero se vzdiguje pisatelj nad stvarno psihologijo, jezik in podobo elementarne narave pa prelomi v idealizirani jezik in idealizirano podobo. Resnica je namreč, da je v zgodnjo Kranjčevo novelistiko še bila simbolistično-ekspresionistična tehnika, in Kozak jo je začutil kot kakofonijo v sicer realistično pisani noveli Pomlad. Tako je preganjal »tujka«, ki tiči v realistično zasnovani noveli. Preganjal ga je zaradi svojega realističnega pogleda na življenje in na književnost.

Realistično življenjsko in estetsko usmerjenost potrjujeta seveda tudi njegova zavzetost za »stvarno prozo« za »stvarni objektivizem« in odpor

do subjektivizma v pripovedni prozi (XII. pismo). Težnjo po objektivnosti in sociološki poglobitvi književnosti osvetljuje tudi njegov razgovor z Antonom Ocvirkom (LZ, 1934). V »razgovoru« je opozoril celo na to, da se mu zdi metafora ob nalogah, ki jih ima sodobna slovenska literatura, nekoliko tvegano oblikovno sredstvo, kajti z njo lahko književnik zakrije resnico problema, o katerem pripoveduje.

V skladu s pojmovanjem realizma je Kozak odobral Krležev odpor do leve politične fraze v stvareh umetnosti. Predgovor v Hegedušičevih Podravskega motivih je sploh močno odjeknil med nekaterimi slovenskimi književniki, zlasti teza, da subjektivnega prodiranja v območje še neodkritih lepot nikakor ni mogoče določati z dekreti in programi. Kozak je zelo pozorno prebiral revijo »Danas« in jo priporočal tudi Kranjcu. Ko govori v pismih o »stvarni prozi« in o »elementarnem izrazu narave«, je treba potemtakem razumeti to stališče tudi kot obrambo umetnosti in umetnika pred političnimi naročili in dekretirano estetiko. Ob prebiranju Stendhala se je zlasti prepričal, da je bila tedanja slovenska književnost malo preveč politizirana in premalo izraz silnih, elementarnih ustvarjalcev. Zato je naglasil stavek iz romana *Rouge et noir*: »Politika je za literaturo kamen, če si ga priveže okrog vratu, jo potegne v najmanj šestih mesecih na dno.« Stendhal mu je rabil tudi za vzor, kako je treba pisati »strogo objektivno prozo«, »čas, ljudi in magari tudi politiko« (XII. pismo).

Na takih nazorskih osnovah je pisal Kozak Maske, Špiridona in druge tekste v tridesetih letih. Na njih je zgrajen tudi potopis Za prekmurskimi kolniki.

4. Kar je gnalo Kozaka v Prekmurje, je moralo biti vsekakor več, kakor samo poznanstvo s Kranjcem. Zdi se mi, da ne pretiravam, če domnevam, da je treba iskati globlji razlog za to popotovanje v njegovem realističnem in kritičnem odnosu do slovenske narodne in socialne problematike in še v presoji tistih dolžnosti, ki so v težkem položaju nacionalnega kolektiva še prav posebej obvezovale slovenske književnike. Ta svoj realizem v razmerju do slovenstva, do živih problemov slovenske zemlje in človeka na njej, je v zaključnem poglavju potopisa še posebej podčrtal. Popisal je tisti globlji imperativ, ki ga je leta 1933 gnal v Prekmurje, kasneje pa še v obsoteljske kraje. Takole ga popisuje:

»Slovinci so definicija onstranskega naroda. Ta narod boleha za teorijoljubljem in se malo zanima za ta svet. Ne politik ne znanstvenik ne literat se ne domislijo, da bi razglabljali o živih ljudeh in živih problemih. Ti živi problemi se doživljajo le v zemlji. Čas nas izziva, hoditi je treba po zemlji in študirati njene probleme, odkrivati drame sodob-

nega človeka, njegovo najglobljo izpoved, in ne olepšavati zaradi večnosti ali svoje glorijske, to so snovi sodobne umetnosti. Teorije se morajo preskusiti na živih problemih, kajti iz živih problemov se bosta rodili življenjska umetnost in znanost. Oblikovalcev pogrešamo. Bolj ko kdaj občutim, da slovenski literat ne pozna svoje zemlje« (Prekmurski kolniki, Stezice, Ljubljana 1952, str. 592).

V potopisu Za prekmurskimi kolniki Kozak nepopustljivo in objektivno analizira skrajno podrejeni položaj slovenskega življa, v katerem se je ta dušil v desetletjih po dualizmu, tedaj od nastopa madžarskega kapitalističnega imperializma v srednjem Podonavju. Kozak je postal pozoren na resno nasprotje, na prezir, s katerim so Madžari hromili slovensko zavest. Ko opisuje raznarodovalni pritisk madžarskega nacionalističnega imperializma, se sklicuje tudi na pesnika Endreja Adyja in na njegove sodbe o madžarski kolonizaciji slovenskih ozemelj. V potopisu se ostro spominja tudi Ljubljane, ki ni znala razviti ustreznega političnega posluha za ta kos slovenske zemlje, ne pred letom 1918 in ne po tem letu. Izrazil je prepričanje, da »so samarski kmetje svoji zemlji bolje vladali, kakor je srednjeevropski inteligent upravljal Prekmurje«. Tako je zavihtel bič nad prekmursko in ostalo slovensko inteligenco, ki je doživljala prekmursko pokrajino ali kot nacionalno nedoločen pojem ali kot zemljo osebne izgnanosti.

Drugi element, ki ga je naglašal, je ponižana in pasivizirana kmetijska duša, ki jo je še vedno osvajal madžarski nacionalizem, medtem ko Slovenci do takrat o Prekmurju niso izdali še nobene znanstvene knjige. Opisal je tudi socialno stisko spodnjeprekmurske vasi, ki je tičala še globoko v primitivni naravni proizvodnji, podprl Kranjčovo podobo neidilizirane slovenske zemlje ob Muri ter se z imenom »beltinske starice« ustavil še pri zemljiškoaristokratski plasti, ki je najdlje zatirala Prekmurca. S tem senilnim bitjem je simbolično naglasil počasno odmiranje tujerodne posvetne avtoritete v čezmurski Sloveniji.

Kozakovi opisi in ocene socialnega in nacionalnega položaja Prekmurja so klerikalne lokalne politike deloma ohrabile, še bolj pa vznemirile. Začeli so polemizirati v »Novinah«, lokalnem in v narečju pisanem tedniku. Polemiko so začeli z obširnimi članki Prekmurski problem, 1. aprila 1934, nato pa jo nadaljevali pod naslovom »Za prekmurskimi kolniki« še 10. in 17. junija ter 22. julija. Polemiziral je starejši prekmurski učitelj, Julij Kontler, gojenec madžarske šole in narodnostno neprebučen človek. Pod psevdonimom Kovačova Julka je poskušal premagati Kozakovo argumentacijo z obsežnim popisovanjem zgodovinskih razmer v Prekmurju po letu 1900. Kozaku je zlasti zameril misel, da so

samarski kmetje bolje ravnali s svojo zemljo, kot ravna srednjeevropski intelektualec s Prekmurjem. »Kdor ne pozna naše zemlje zadnjih trideset let, ta ne more in ne sme soditi.« V nadaljevanju brani »Julka« madžarsko aristokracijo v Prekmurju pred Kozakovo tezo, da je bila nacionalistična. Odbija tudi ugotovitev, da je madžarski nacionalizem v Prekmurju še vedno oster in da se čuti vpliv madžarskega kapitala v Prekmurju. Karkoli je zapisal Kozak na račun madžarskega nacionalizma, Julka zavrača in vali nacionalno krivdo najbolj na »prišleke«, na inteligenco slovenskega zaledja, ki naj bi napravila v Prekmurju hudo škodo. Vrhunec je dosegla obramba madžarske nedolžne navzočnosti 22. julija, kjer člankar zatrjuje, da se je Kozak zlasti hudo pregrešil nad »beltinsko starico« (grofico Zichy). Beltinska grofovsko družina je bila namreč zmerom pobožna in je ob velikih praznikih delila miloščino pred cerkvijo. »Beltinska starica« da zelo trpi, ker je brez njene krivde razbit stari mir, nekdanja družbena urejenost, v kateri so stali dobri, plemeniti in po notranji vrednosti visoki na takem mestu, da so po božji zapovedi mogli biti — nižjim v zgled.

Kontler je poskušal reševati tudi »domači tisk«, ki naj bi »vzbudil nacionalno zavest« in pokazal pot v Jugoslavijo. Kljub temu pa je moral priznati, da srednji sloj, potemtaka tudi duhovščina, razen redkih izjem, ni težil v Jugoslavijo, da pa je hotel vanjo vaški proletariat, ker je pričakoval agrarno reformo. Kozakovo trditev: »Kmetu je država — zemlja, in narobe. Nacionalizma ni poznal ne tu ne drugje«, je izrabil za protisocialistično miselnost, za tezo, da kolektivizem ni rešitev za Prekmurje. Da bi Kozaka vendarle že slišali, gluhi in slepi! Pri tem je očitno meril na Miška Kranjca (Za prekmurskimi kolniki. »Težaki«. 17. junija).

Prekmurski konservativci so v polemiki s Kozakom izpričali svojo okrnjeno nacionalno zavest, fevdalistično miselnost in vdanost madžarskemu staremu redu, a nič manj tudi strah pred inteligenco iz slovenskega zaledja. Kljub relativni ostrini, s katero so zavrnil njegove ocene narodnostnopolitičnega pomena, se Kozak ni odločil za odgovor. Najbrž je čutil in spoznal, da bi zapleteno vprašanje zahtevalo preveč časa za resen in studiozen podor Kontlerjevih samovoljnih ocen prekmurskega narodnostnega položaja.

S tem so pojasnjeni poglobitni problemi korespondence, ki jo objavljamo. Kolikor prikazuje ta še Kozakove čisto psihološke in etične poteze, jih prikazujemo v glavnem tako naravno, da jih nikakor ni potrebno povzemati še v posebni interpretaciji. Kar potemtaka interpretu še preostaja, je nagla prekinitve zveze med obema pisateljema. Po

časovni logiki dogodkov pa spada pojasnilo o njej na konec teh korespondenčnih listov. Pripominjam, da so v pismih iz taktnosti izpuščeni nekateri stavki, ki pa niso pomembni za osvetlitev odnosa med obema pisateljema.

I (pismo)

Spoštovani gospod Mihael Kranjec!

Tiskovna zadruga mi je poverila urejanje nove zbirke, za katero še žalibog nimam naslova za prihodnje leto 1932. Zbirko sem zamislil takole: Vsako leto bi izšlo v novi zbirki 6 knjižic (približno v formatu Insel-bücherei), ne dosledno kopirano in vezano. Vsaka knjižica bi obsegala 5—6 pol, tri bi bile esejistične, tri novelistične. Vse pa bi bile posvečene izključno moderni književnosti ali vsaj živečim mlajšim. Ker se mi zdi Vaša proza važna pridobitev moderne, bi Vas prosil, če mi morete že za letos obljubiti (sigurno) daljšo novelo 5—6 pol. Prosim Vas, do konca tega meseca, da bi lahko že sredi avgusta objavil program. Rokopis bi moral biti gotov do konca decembra ali do januarja, ker bi Vas objavil med prvimi. Nujno pa Vas prosim, da do objavljenja programa obdržite stvar zase!! Zelo bi mi bilo ustrezno, če mi obljubite sodelovanje že za prvo leto.

*Vas lepo pozdravlja
Juš Kozak*

22. VII. 1931.

Stara Fužina, 2,

pošta sv. Janez ob Boh. jezeru

1. približno v formatu Insel-bücherei: knjige približno takega formata, kot so Slovenske poti, je izdajala založba Insel-Verlag v Leipzigu. — 2. da bi lahko že sredi avgusta objavil program: pod naslovom »Kaj nam obeta Tiskovna zadruga« (Jutro, 1931, št. 204) je 5. septembra objavilo »Jutro« tudi tale detajl: »Najpomembnejša novost v novem založniškem programu Tiskovne zadruge pa bo zbirka, ki se bo imenovala 'Slovenske poti'. Namen zbirke je, da prinaša v tanjših, cenenih, a solidno opremljenih zvezkih samo izvirna dela domačih pisateljev-leposlovcev kakor esejistov in književnih kritikov. Urednik te zbirke bo njen iniciator, pisatelj Juš Kozak. Prihodnjo sezono izide šest takihle knjižic. Med njimi bo knjiga esejev (Problemi) dr. Stanka Lebna, povest Jožeta Kranjca Pot nad prepadom, »Težaki« nadarjenega prekmurskega pripovednika Miška Kranjca, knjiga o literaturi in umetnosti v obliki dvogovorov iz peresa kritika Josipa Vidmarja, eseji Pere Pajka o Prešernu, Levstiku in Cankarju ter Juša Kozaka »Celica«. Sprememba programa je pridržana. Tiskovna zadruga hoče s to zbirko zbuditi zanimanje za delo domačih pisateljev. Zdi se, da imamo že preveč prevodov in da občinstvo že samo čuti potrebo domačih spisov.«

II (dopisnica)

Gospod Miško Kranjec, Velika Poljana, Prekmurje, p. Črenšovci
Dragi g. Kranjc, Vašo obljubo sem prejel. Objavil Vas bom z navedenim naslovom. Upam, da se boste kmalu lahko lotili dela.

Vas pozdravlja
Juš Kozak

2. VIII. 1931

Juš Kozak, Stara Fužina 2
pošta sv. Janez ob Boh. Jezeru

Objavil Vas bom z navedenim naslovom: v mislih ima »Težake«.

III (pismo)

Dragi g. Kranjec!

Prilagam Vam formular strani iz »Slovenskih poti«, da boste se ravnali pri odmeri obsega. Knjižica je preračunana na 5—6 pol, več ne bi smela obsegati. Honorar od pole 800 din za novelo, 900 din za esej, seveda za enkratno objavo v 1000—1500 eksempl. Upam, da boste s honorarjem zadovoljni. Termin za Vašo novelo bi bil 15. marca 1932. Do tega dne bi mi morali izročiti rokopis. Če boste želeli še kakšnih pojasnil, se oglasite pri meni v Ljubljani.

Vas lepo pozdravlja

Ljubljana, 16. IX. 1931

Juš Kozak

P. S. Do tega torka mi pošljite fotografijo

IV (pismo)

Dragi gospod Miško,

velika sila je nastopila. Slovenske poti so v štadiju umiranja, to pomeni, da ne morejo iziti. Vidmar nas je pustil docela na cedilu in je dva tedna pred poslednjim terminom kapituliral. Jože pa odlašaja z rokopisom tako, da tudi ne morem računati več nanj za prvo knjigo. Vršila se je seja, na kateri smo sklenili, premakniti termin izida prve knjige. V nujni sili se obračam zdaj na Vas, kajti Vaša knjiga izide prva. Odgovorite mi takoj, če le mogoče do torka, ker imamo takrat definitivno sejo, če lahko sigurno računam na Vas.

Najljubše bi mi bilo, če bi mi mogli že pred prihodom v Ljubljano poslati del rokopisa. Upam, da pridete do 10. januarja in bi mi takrat izročili še ostali del. Če bi se ta načrt ne posrečil, da izidemo 1. februarja z Vašo knjigo, potem je skoraj usoda Sl. poti zapečaten za letos. Zanašam se na Vas in Vas nujno prosim, da mi odgovorite do torka, ali kar bi bilo še bolje, mi pošljete že del rokopisa. Vaš odgovor pričakujem skrajno težko.

*Želeč Vam veselo novo leto Vas prijazno
pozdravlja Juš Kozak*

Lj., 31. XII. 1931

Jože pa odlaša: v mislih ima Jožeta Kranjca.

V (pismo)

Spoštovani gospod Miško Kranjec!

Vaše pismo sem danes prejel. Za prijaznost se Vam najlepše zahvaljujem. Rokopisa danes še nisem prejel, pa upam, da ga prejmem jutri. Ostalo mi izročite, kakor pišete osebno, t. j. 10. t. m. ali 11. t. m. Takoj ko mi izročite rokopis in ga preberem, se Vam izplača 2000 din, t. j. približno polovica. Denar se Vam bo izplačal torej v ponedeljek ali torek. Pogodba bo še danes sestavljena, in sicer za 12. januar, da jo lahko takoj podpišete, ko pridete v Ljubljano. Ker bo knjiga forsirano stavljena, upam, da bo izšla že tekom januarja in boste prejeli honorar. Za drugo leto pa se pomeniva takoj, ko pridete v Lj. Tako stoji stvar. Vašega stavka »da se mi ne bo zgodilo kot Jožetu Kranjcu« pa ne razumem. Njemu se namreč doslej ni prav nič zgodilo. Kolikor sem informiran od Gspana, ki je bil pri podpisu pogodbe navzoč, mu je Breznik dejal, da je glede honorarja stvar likvidirana. Seveda ni Breznik mislil pri tem, da se mu ne izplača takoj polovica. Breznik je le menil, da celotnega honorarja takoj ob izročitvi ne bo mogel plačati, temveč polovico zdaj, polovico, ko izide knjiga. Tako dela zdaj Sl. Matica, Tiskovna in Jugoslovanska. Mislim, da danes ni založbe, ki bi takoj izplačala celoten honorar. Vendar pripominjam, da se da govoriti tudi o izplačilu še prej, ko knjiga izide. Župančič je te dni izročil ves prevod za Duhamela in je prejel polovico honorarja, prav tako Levstik. Res ne vem, kaj bi se torej Jožetu Kranjcu zgodilo? Meni ni on o honorarju nikdar nič

govoril, čeprav sem le jaz odgovoren za to. Jaz pa imam vselej rad, če mi kdo vse v obraz pove. Toliko, zaradi onega nerazumljivega stavka. Bodite pa uverjeni, da tudi Vi še ne vidite za kulise.

Lepo Vas pozdravlja

Ljubljana, 5. I. 1932

Juš Kozak

1. Župančič je izročil ves prevod Duhamela: gre za knjigo Georges Duhamel, Prizori iz bodočega življenja. Tiskovna zadruga 1932. Prevedel Oton Župančič. — 2. prav tako Levstik: Robert Louis Stevenson: Catriona. Roman. Prigod Davida Balfourja drugi del, Ljubljana 1932.

VI (pismo)

Dragi gospod Miško!

Odločil sem se, da prinesem Vašo reč prvo. Ker pojde jutri v tisk, bi Vas prosil, da se oglasite danes popoldne ob 4^h pri meni, da pregledava še neke stvari. Obenem Vam dam potrdilo, da je novela sprejeta in da Vam nakažejo honorar.

Vas pozdravlja

(Ljubljana, nedatirano, 1932)

Juš Kozak

VII (dopisnica)

Gospod Miško Kranjec, pisatelj, Vel. Polana, p. Črensovci
Slov. Krajina

Dragi gospod Miško, Vašo ponudbo sem s posebnim priporočilom poslal odboru, ki pa ne bo imel žalibog do jeseni nobene seje. Zankrat je odločitev v predsednikovih rokah. Na Vaše povabilo bi zelo rad reagiral, toda pred septembrom bi mi to ne bilo mogoče, ker ostanem po vsej priliki v Bohinju do konca avgusta. Če boste v jeseni še pri volji me kako noč sprejeti pod streho, Vam bom zelo hvaležen.

Vas iskreno pozdravlja

Juš Kozak

Bohinj, 6. VII. 1933

1. Vašo ponudbo sem s posebnim priporočilom poslal odboru: Juš Kozak je bil tajnik odbora Slovenske matice. V mislih ima Kranjevo ponudbo Slovenski matici, da izda pri njej nekatere novele (podrobneje o tem Franc Zadravec, Miško Kranjec 1908—1935. Murska Sobota 1963, str. 322) — 2. Na Vaše povabilo bi zelo rad reagiral: Kranjec ga je povabil v Prekmurje.

VIII (pismo)

Dragi gosp. Miško,

že prej se Vam bi bil zahvalil za prijaznost in gostoljubnost, ki sem jo užival pri Vas, toda hotel sem počakati, da Vam pošljem tudi fotografijo. »Jože« se je žalibog premaknil in ni posebno uspel, toliko, da se spozna. Bomo drugo leto novo napravili. Od vsake Vam pošiljam po eno in nekaj povečav, da boste videli, kako je moja kamera delovala. Nekatere so zelo uspele. Vaš dom me ne zadovoljuje posebno, ker nisem uspel s perspektivo. Mislim, da sem aparat v roki premaknil, toda spoznali se boste že. Lončarju v Filovce pošljem tudi eno, da se bo videl. O Prekmurju še vedno fantaziram — prevzelo me je, da ne veste kako. Za potopis me že nadlegujejo, toda mislim, da ga dam Žagarju. Oglasite se, da bom vedel, če ste prejeli fotografije. Posebno zahvalo pa izročite mami, Lojzu in seveda vsem prijazne pozdrave, ki jih pošiljam tudi Jožku in Lojzku. Ko pridete v Ljubljano, pričakujem gotovo, da Vas pot pripelje k meni, kjer Vas bo vselej čakalo prenočišče ali kar boste želeli. Pozdravite tudi Cuka.

Z iskrenimi pozdravi

Vaš Juš

Lj. 17. IX. 1933

1. »Jože«: Jože Kotnjek, polanski vaški politik. — 2. ga dam Žagarju: Janez Žagar, urednik revije Modra ptica. — 3. Lojzu: Kranjčev najstarejši brat. — 4. Jožku in Lojzku: Lojzetova sinova. — 5. tudi Cuka: Stefan Cuk. Kranjčev rojak in sostanovalec v gimnazijskih letih v Ljubljani.

IX (pismo)

Dragi Miško!

Pravkar sem Vam nameraval pisati, ko sem prejel Vaše pismo. V petek smo imeli namreč Matičino sejo, na kateri smo razpravljali o Vaši vlogi. Vaša ponudba je sprejeta in sem jo že uvrstil v program za leto 1934. Odbor je namreč zahteval, da predložite rokopis. Zato bi Vam svetoval, da si pljunete v roko in izgotovite rokopis do konca decembra. To bi bil zadnji termin. Prepričan sem, da bo knjiga brez vsakega dvoma sprejeta. Vi morate le to paziti, da bo rokopis pravočasno vložen, kakor rečeno, do koncem decembra. Stvar je torej zdaj urejena.

Na Prekmurje še vedno mislim — bi začel že pisati — pa imam zdaj toliko dela, da mislim, da bom pričel šele ta teden pisati. Sem prav radoveden, kako Vam bo všeč. Čez dve leti izdam gotovo potopis z lastnimi fotografijami.

Tudi v Ljubljani se vrše zdaj prav čedne stvari. Sedaj so nam izrezali 14 strani slovenske čitanke. Vršile se bodo literarne in druge ankete in tako dalje. Če bom za svojo stvar še kaj rabil, Vam že pišem.

Pri nas doma smo že jedli gibanice in moram reči, da bodo po nekaterih poizkusih dobro uspele. Že zdaj smo bili zelo zadovoljni.

Kakor rečeno, sprejmite to pismo tudi kot oficialno Matičino obvestilo. Novembra se torej vidimo v Ljubljani. Pozdravite vse Vaše brez izjeme, tudi znamenitega Jožeta.

Vas prav lepo pozdravlja Juš Kozak

Ljubljana, 2. X. 1933

P. S. Hvala Lojzu za ono.

1. Čez dve leti izdam gotovo potopis: gre za potopis Za prekmurskimi kolniki, ki ga je izdal v knjigi leta 1934. — 2. Sedaj so nam izrezali 14 strani čitanke: Bajec-Rupel-Sovrè-Šolar-Kolarič. Slovenska čitanka in slovnica za prvi, drugi razred srednjih in njim sorodnih šol. Ljubljana 1931, 1932. — 3. Pozdravite Jožeta: glej opombo VIII/1.

X (pismo)

Dragi gospod Miško,

prejel sem vse, za kar smo se zmenili, razen onega ročnega dela iz slame, ki me zelo interesira in mi ga ob priliki oskrbite. Posebno hvalo Lojzu. Prosil bi, da mi po možnosti čimprej preskrbi še eno tako zadevo. Prinesli bi jo Vi, če pridete nov. Najbrž niste brali te dni časopisov, — v Slopecu ni bilo —, da sem Vas že javno navedel za zbirko novel. Torej, zdaj se le potrudite, ker so nekateri odborniki ugovarjali, da ne smem objaviti, dokler stvar ni odobrena. Storil sem to precej na lastno pest. Glede novel bi Vam svetoval — če mi dovolite — tole. Prebral sem v zadnjem času skoraj vse Vaše stvari. Jaz bi namesto Vas za Matičino knjigo ponatisnil »Kato Kustecovo«, ki jo cenim med vsemi najvišje. Če ponatisnete »Pomlad«, bi Vam svetoval, da bi jo nekoliko predelali in zabrisali proti koncu čimbolj vsa lirična mesta, ki motijo elementarni izraz narave. Obenem bi bilo to novelo treba pregledati zaradi nekaterih literarno zvenečih monologov in dialogov. Čim več bo v knjigi novel, kakor je Kata

Kustecova, tem večji bo Vaš uspeh, o katerem prav nič ne dvomim. Seveda smatrajte to mnenje kot moje osebno. Če boste z rokopisom gotovi do božiča, bo zadostovalo. — — — V Matici se mi je posrečilo, da so nastavili Mileta Klopčiča. O Prekmurju še vedno premišljam, mislim, da bo tudi potopis kaj kmalu gotov. Zdaj smo drugič poizkusili z gibanicami, pa vendar ne gre tako, kot bi bilo želeli.

Sporočite vsem naše najprijaznejše pozdrave

Vaš Juš Kozak

Ljubljana, 27. oktobra 1933

1. razen onega ročnega dela iz slame: lepo spleten slamnat lampijonček. — 2. sem Vas javno navedel za zbirko novel: »Slovenski narod«, 1933, št. 243 (24. oktobra) poroča v članku Občni zbor Slovenske Maticе med drugim: »Prav obširno je tajnik prof. Juš Kozak začrtal smernice Slovenske Maticе. ... Nadalje izidejo v l. 1934 še Tolstega »Vojna in mir« 3. in 4. del in knjiga novel, ki jih piše znani pisatelj Miško Kranjec.« — 3. Kati Kustecova: prvič natisnjena v Modri ptici 1932–1933, 233. — 4. Pomlad: prvič natisnjena v Modri ptici 1931 do 1932, 146. — 5. gibanice: zadnja jed na prekmurski poroki, potica iz tenkih testenih plasti, vsaka nosi drugačen namaz (mak, orehi, jabolka, fige, kiselač in drugo).

XI (pismo)

Dragi g. Miško!

Odkar ste mi pisali, se je moje bivoše telo zmanjšalo za precejšen obseg. Med tem sem namreč pošteno zbolel, sem ležal najprej nekaj dni doma, nato v bolnici, kjer so preizkušali na meni, v mojem drobju in črevesju najmodernejša medicinska sredstva, tako n. pr. tričetrť metra dolge šlauhe in tako dalje. Rezultat je precej porazen. Konstatirali so mi žolčne kamne, ki se jih nikoli več ne iznebim in bi jih ne privoščil niti g. Benkotu. Leto dni ne smem prijeti »glaška« v roke in nobene svinjske masti okusiti. Torej so gibanice in druge prekmurske dobrote za dolgo odmaknjene. Sedaj imam predpisano dieto, ki je že svetniškega značaja. Kako bom v tej situaciji uganjal literaturo, še sam ne vem. Mogoče mi bo to svetnikovanje celo koristilo, kajti hudič ve, kam te hoče Bog speljati s svojimi kažiprsti. Ker sem večinoma ležal in se pacal v bolnici, ne vem prav nič literarnih novic. Kar mi pišete glede Zvona, sem se jaz že odločil. Jaz bom sodeloval, in sicer takoj v prvi številki. Všeč mi je, da se je Oevirk odločil samo s snažnimi ljudmi delati. Dejal mi je, da Gradnika niti na sodelovanje ni povabil. Lajovic me tudi nič ne plaši, ker tudi ni povabljen na sodelovanje. Gradniku pa je tako Sodobnost v 9. št. uprizorila Te Deum velike maše. Zato

sem se odločil, da sodelujem, ker je meni v literaturi vseeno, kje sodelujem, nočem pa Vam s tem nič svetovati. Izdaja Vaših novel pri Hramu mi ni posebno všeč (zunanja oblika). Sedaj izidejo Kalanovi »Pustolovci«. Stvar je dobro pisana, toda docela Krleža, način in motivično.

Kako je kaj z Vami? Vas in domače najiskreneje pozdravlja jaz in moja žena

Juš Kozak

Ljubljana, 11. nov. 1933

1. bi jih ne privoščil niti Benkotu: Jože Benko, takratni tovarnar mesnih izdelkov v Murski Soboti. — 2. Gradniku je Sodobnost oprizorila *Te Deum velike maše*: gre za kritiko »Alojz Gradnik, Svetle samote«, ki jo je napisal Ferdo Kozak. Sodobnost, 1933, 418. — 3. Izdaja Vaših novel pri Hramu: V mislih ima knjigo novel Sreča na vasi, 1933. — 4. Sedaj izidejo Kalanovi »Pustolovci«: Filip Kalan, Pustolovci. Ljubljana 1933.

XII (pismo)

Dragi g. Miško!

Prav rad bi Vam že odpisal, toda prav takrat, ko sem prejel Vaše pismo, sem moral zopet nastopiti šolo, ker so mi dali mesto šestih tednov bore 11 dni dopusta. Nisem še okrepal, napadi me še zmeraj opominjajo, tako da sem po šoli izmučen in ne morem skoro nič delati. Zato Vam pišem šele danes.

Vaše življenje si prav lahko predstavljam. Prekmurje sem spoznal praznaprav od najlepše strani. Treba bi ga bilo spoznati tudi v takihle jesenskih nalivih, ki nam tudi že v Ljubljani delajo strašno nejevoljo. Za Vaše delo takale stvar ni prikupna, jaz bi postal skrajno nervozen in bi zelo težko delal. Zdi se mi, da najbrž zelo pogrešate modernih knjig, ker človek ob tej domači hrani res ne more živeti. Zadnjič, ko je bil Naci pri nas, sem mu dejal, da naj Vam pošlje kake knjige iz knjižnice. Seveda on ne ve, kaj naj bi Vam poslal. Vem pa, da si lahko kar direktno naročite iz knjižnice knjige. Pišete mi, da naj Vam sporočim, kako kaj stvari v Ljubljani stoje. Rad bi Vam več poročal, toda malo pridem z ljudmi v stik. Sedaj še manj ko lansko leto, to pa seveda zaradi bolezni. Vem le to, kar mi pripovedujejo, ko prihajajo k meni. »Pustolovci« izidejo tam, kjer Vaša »Sreča na vasi«. Ciril Vidmar ne bo baje izdajal drugo leto več

prevodov, ampak le slovenske stvari. Pogaja se za Župančičeve prevode. Kako je z Modro ptico, ne vem. Tone Vodnik mi je pravil, da izide drugo leto Vaša knjiga, omejili pa bodo izdaje na trinajst knjig. Kriza se poudarja precej občutno pozna in to vedno bolj. Sodobnost se nekaj reorganizira in dela načrte za drugo leto. Predvsem misli izboljšati esej. Ocvirk se mi zdi, da orje dobro. Sodelovanje mu je obljubil tudi Klopčič, katerega bo tudi navedel med sodelavnike. Nekaj mu je poslal Grum. Dali so mu že Jarc etc. Za prvo številko mu dam daljši esej, približno deset strani. Zadnjič sva se razgovarjala precej obširno in mi je razlagal svoje nazore o moderni prozi, o takozvani stvarni prozi. Meni se zdijo njegovi nazori sodobni in zelo konkretni, ki bodo lahko vzgojili dobro šolo prozaistov. Za tako mladega fanta se mi zdijo veliko obetajoča naziranja. Obrača se pred vsem proti subjektivizmu in se vnema za stvarni objektivizem. V pogovorih sva se večkrat domislila Vaše proze. Ko bo v eni izmed prihodnjih številok svoje nazore esejistično objavil, boste videli, da bodo to nove stvari. V fanta imam veliko zaupanje. Za slovensko literaturo se mi ne zdi slabo, da ste se odločili sodelovati v Zvonu. Kajti dolgo časa že premišljam o tem, da se je literatura pri nas preveč politizirala v zadnjih časih. Pri Stendhalu (*Rouge et noir*) sem čital prav zanimiv stavek: »politika je za literaturo kamen, če si ga priveže okrog vratu, jo potegne v najmanj šestih mesecih na dno.« Da, Stendhal je mojster. Živel je daleč pred svojim časom in slovenski literat, vsak izmed nas, bi se lahko učil pri njem, kaj se pravi stroga objektivna proza, kaj se pravi popisovati čas, ljudi in magari tudi politiko. Popisi njegovih semeniščnikov ne morejo biti bolj moderno popisani. Kaj pišem jaz, vprašate. Slabo, počasi mi teče še vedno Prekmurje izpod peresa. Po božiču bom tudi v Triglavu o tem predaval. Načrtov imam pa veliko, celo zelo lepih nekaj. Ampak časa ni. Dejali ste v pismu, kako ste pričakovali, da se na svetu nekaj zgodi, zdaj pa teče vse mirno. Res je, g. Miško, jaz se ne varam danes nič več. Mi smo globoko v reakciji, ki bo trajala še lepo število let. Vse, kar se lahko zgodi, je to, da vtihotapimo z literaturo nekaj idej med ljudi. Tako je tudi v Ljubljani. Vse je nekam tiho celo med mladino, vse se zaradi pritiska loteva stvarnega študija. Opozicionalci molče prav po slovensko in iščejo ugodne prilike, da bi se prikopali malo do korit. Hitler mami samo Slovence in Jugoslovane. Vsi ... (manjka)

(Juš Kozak)

Ljubljana, 26. nov. 1933

1. je bil Naci pri nas: Naci Kranjec-Pajlin, Miškov najmlajši brat in pesnik, umrl je leta 1945 v Dachauu. — 2. Ocvirk orje dobro: Anton Ocvirk je urejal Ljubljanski Zvon leta 1934. — 3. »Triglav«: levo usmerjeno društvo ljubljanskih študentov, ki mu je predsedoval Jože Pavličič.

XIII (pismo)

Dragi gospod Miško,

Vaše pismo sem prejel in Vam danes na hitro odgovarjam. Naci Vam prinese nekaj, kolikor sem mogel dobiti, pošiljam Vam za božično voščilo. Jaz odidem v soboto, to je jutri na Dolenjsko in ostanim doli do približno 7. januarja, če bo vreme. Če ne, se vrnem prej. Glede rokopisa: Izročite novele v Matici (Kongresni trg) in napišite pismo za predsednika Lončarja, da želite stvar pospešiti in da se da stvar takoj prečitati. Vse nadaljnje se potem pomeniva.

Nekaj pa Vam moram sporočiti, toda absolutno in strogo zaupno med nama. Prosim Vas, da tega vendar nikomur ne črhnete. Pri zadnji seji, oktobra je podal blagajnik Vidmar poročilo, po katerem sem predlagal štiri knjige za leto 1934, med njimi tudi Vašo. Pri seji v ponedeljek pa je Vidmar podal novo poročilo, po katerem morejo iziti tri knjige, in sicer ena znanstvena in dva zvezka »Vojne in miru«. Poizkušal sem na vsak način postaviti štiri knjige, toda ni šlo. Je pa še upanje, da mi stvar uspe. Vidite, to prihaja od tega, ker se naši ljudje pri Matici zelo malo brigajo za Matico.

Če bodo Vaše stvari sprejete, in o tem sem uverjen in prav nič ne dvomim, boste lahko prejeli takoj polovico honorarja, pri katerem bom pritiskal na vse viže. Govorite pa še z Vidmarjem o stvari. Vendar Vas prosim, da o tem njemu nič ne črhnete, ker se ne sme vedeti, da sem Vam kaj od seje pisal. Sicer ni to nič hudega, toda vendarle.

Če bi se Vam ljubilo, bi Vas povabil za en dan na Dolenjsko. Seveda Vi boste najraje v Ljubljani. Če bi pa prišli, Vas z veseljem sprejmemo. Naš naslov: Št. Vid pri Stični, Dolenjska. Št. Vid je postaja.

Zdaj pa, kar se Vas tiče. Na vsak način, gospod Miško morate sprejeti moje povabilo, da ste gost pri meni. Naj vas nič ne moti, da mene ne bo v Ljubljani. Poslušajte!!

Ključ od stanovanja dobite pri Vladu Kozaku, Poljanska cesta 21, gostilna pri Štrajzelnu. Ključ, ki je bolj nazobčan, je od stanovanja.

Ko odklenete kvartir in hišo, če pridete zvečer, imate pripravljeno sobo na desni, tam kjer so otroci. Postelji sta dve in bosta pogrnjeni. Kopalnico imate vis á vis. V kuhinji lahko skuhate, kar hočete, in imate v zaboju pod oknom premog. Kurit vam pride moja postreškinja, ki Vas pride vprašat, kdaj boste želeli. Prašat Vas pride sama. Tako, zdaj sem Vam vse razložil in Vas le to prosim, da za sabo dobro zaklepate. Seveda, na vsak način morate sprejeti moje povabilo in bi se mi hudo zamerili, če bi ga ne. To je seveda glavno, kar Vam imam sporočiti.

Glede mojega dela tole: letos se bom krepko oglašal. Napadli so me, ker sem objavil in bom objavljal v »Zvonu« in »Modri ptici«. Z Žagarjem je že dogovorjeno. »Slovenske poti« bodo propadle zaradi lanskega razkola. Reči pa še ne morem nič definitivnega, ker se prav zdaj borim zanje, da bi mi ta otrok ne umrl. Pri »Jutru« sem odložil kritiko zaradi različnih vzrokov. Pa mi ni žal. Seveda za kritiko je slabše, to vem. Dragi Miško, jaz se ne bom zdaj oziral ne na levo ne na desno ne na klikarstvo, ki se je zdaj tako razpaslo v Ljubljani.

Zaključujem: Najlepše pozdrave in voščila vsem Vašim, še posebej pa Vam od naju obeh. Prečitajte pismo natančno in storite vse, kakor sem Vam napisal. Če pa pridete za en dan ali popoldne na Dolenjsko, dobrodošli!

Vas prisrčno pozdravlja

Juš in Vlasta Kozak

Ljubljana, 22. XII. 1933

1. St. Vid pri Stični: rojstni kraj Juševe žene Vlaste Kozak. — 2. Vlado Kozak: Jušev brat. — 3. »Slovenske poti« bodo razpadle zaradi lanskega razkola: Kozak je najbrž mislil na razkol pri Ljubljanskem Zvonu 1932.

XIV (pismo)

Dragi gospod Miško!

Pišem Vam v naglici, da bi lahko čimprej odgovorili. Facit Matičine seje:

Vaše novele sprejete. »Pomlad« se izloči, ker Matica ne bo prinašala ponatisov. Preračunano bo vsega, brez »Pomladi« 13 pol. Honorar 1500 din od pole. Vidmar bo govoril s Cirilom glede ponatiska »Pomladi«. Polovica honorarja se Vam izplača takoj, ali pa v enem večjem in enem manjšem obroku, n. pr. 8000 in potem 2000. Če

bi pa ne mogli na to pristati, potem se Vam vsa polovica takoj izplača. Da bo šla stvar hitreje — pošljite pogodbo na Matico, Kongresni trg. Glede ostalega Vam pišem pozneje.

Upam, da ste se srečno vrnili. Vas pozdravlja

Juš Kozak

(Ljubljana, nedatirano. Najbrž jan. 1934)

P. S. Pozdrave ostalim.

Vaše novele sprejete: glej opombo VII/1 in str. 323 v oklepaju citirane knjige.

XV (pismo)

Dragi g. Miško!

Kakor vidite, Vam bom le pisal pismo; ker sem bil strašno zaposlen, sem odlagal do danes. Veseli me, da ste prejeli denar in da je šlo vse po sreči. O zanimivi debati glede honorarja Vam ne morem več poročati vsled tajnosti seje in še to, kar Vam poročam, ostane strogo med nama. Če bi Vi sami ne omenili, da greste tudi na 1500, bi imel lažje stališče, saj je že skoraj prodril predlog za 1800. Seveda mi je Vaša popustljivost škodovala šele po zaključku debate, ker me je v debati Vidmar dobro podpiral. Toda iskreno bi Vas prosil, da tega nikomur ne omenite, da se ne bo reklo, da jaz kaj od seje prenašam. Glede rokopisa je sklenjeno, da ga Vi še enkrat pregledate, malo retuširate in jezikovno pregledate. Dr. Cankar predlaga, da bi jezikovno nekdo še potem pregledal in popravil. Zdi se mi, da to ne bo potrebno, ker se bova midva o Veliki noči, ko pridete v Ljubljano, še enkrat pomenila in bom jaz potihoma stvar še enkrat prebral in v daljšem razgovoru, če boste želeli, nasvetoval vse potrebno. Časa pa imate dovolj, do oktobra. Tako je torej stvar z Matico opravljena.

Literarne razmere se zaostrojujejo. Sodobniki me več ne pogledajo, PEN klub je nameraval prirediti predpustno zabavo s povabljenimi, dr. Pucem itd. Na seji pa je bilo tako malo članov, da je vse padlo v vodo. Javornika sem v kritiki malo prijel, to bo zamera. Žagar mi je pravil, da je silno zamerljiv in njemu Adrijanovo kritiko strašno zameril. Nič ne de. »Danas« je izšla že druga številka v istem obsegu. Nasvetoval bi jo Vam, da se naročite, ker ima sijajne članke (Beograd, Kralja Petra 59).

Kar je pa novo in Vas bi utegnilo zanimati, je to, da sem danes definitivno odložil uredništvo »Slov. poti« pri Tiskovni. O tem se sploh več ne menim. Predložil bom sedaj Žagarju, če hoče v jeseni pričeti, že program za novo zbirko, za katero bi še skoval ime. Predlagal bi Vaš roman, svoje Prekmurje in Maske, Brodarjevo socialno zgodovino, Šerkovo psihoanalizo in če bo imel Kalan kaj. Upam, da se boste tudi Vi pri Žagarju zavzeli, da uresničimo novo zbirko. Pripravljali bi jo najmanj pol leta. Kaj pravite? Ali se zavzamete pri Žagarju? Na Vas da veliko. Te dni bom govoril z njim.

Kucko je iz samega spoštovanja knjigo v dušku prebral. Fanta kakor žena Vas lepo pozdravljajo. Vanek je opasno zbolel na želodcu in bo moral najbrže v bolnico. Upam, da se mi bo posrečilo, vsaj delno kje drugje mu dobiti boljšo hrano.

Vas iskreno pozdravlja

Vaš Juš

(Ljubljana, nedatirano. Najbrž febr. 1934)

1. dr. Dinko Puc: advokat, večletni ljubljanski župan, član JNS in leta 1935 ban Dravske banovine. Zaradi sodelovanja z OF je bil odpeljan sept. 1944 v Dachau in tam umrl. — 2. *Adrijanovo kritiko strašno zameril*: Adrijan Janc, Mirko Javornik — Črni breg, Modra ptica, 1933—1934, str. 59. — 3. »Danas«: revija Danas sta izdajala Miroslav Krleža in Milan Bogdanović leta 1934 v Beogradu. — 4. Kucko: Jušev sin Damjan. — 5. *Vanek je opasno zbolel*: brat Miška Kranjca.

XVI (pismo)

Dragi gosp. Miško

Prav lepa hvala za prijazno voščilo. Godovali smo precej slabo, ker se mi zopet oglašja stara bolezen. V Ljubljani novega? Zaenkrat prav nič. Vaše »novosti Foxove« so naredile zelo hudo kri. V petek zvečer sta mi pripovedovala Jože Kranjc in Lenček, da sta prejšnji večer z nekom krokala, ki se je strašno razburjal zaradi tega (Kdo, ne vem, ker nisem vprašal. Le slutim ga.). Dejala sta, da je očital to »svinjarijo« meni, češ da sem Vas jaz do tega pripravil. Ali Vam nisem pravil? Odgovoril sem jima, oziroma naročil, da naj dotičnemu povesta, da je taka trditev žalitev Miška. Istega mnenja sta bila tudi Jože in Lenček. Vidite, to je Ljubljana, Žagar se je zadnje čase zelo spremenil. Na vse pretege hvali Bartola in obljublja izdati njegove novele s svojim predgovorom. Obenem se vehementno na-

veduše za Gradnika. Tudi to je Ljubljana, —
ob teh prekletih pomladnih nalivih še bolj strupena. Take so novice.
Čakam, da se o veliki noči zopet izmaknem na deželo. Tedaj izide
Jožetova revija.

Vas najlepše pozdravljamo vsi,
posebno pa Vaš Juš

Lj. 21. III. 1934

1. Vaše »novosti Foxove«: Miško Kranjec, Fox Movietone ima čast prikazati Ljubljano u sliki i riječi. Modra ptica, 1933—1934, 97. — 2. Tedaj izide Jožetova revija: v mislih ima Sodobnost, ki jo je leta 1934, ko je Ferdo Kozak služboval v Novem mestu, urejal Josip Vidmar.

XVII (pismo)

Dragi g. Miško!

Že sem Vam hotel odpisati, pa sem bil tako v delu, da sem odlašal. Bil sem ves čas na Dolenjskem in delal, kakor še zlepa ne. Na dan sem zopet napisal po 9 tiskanih strani. Potem sem se pečal z vrtnarstvom in se bom odslej tej stvari posvetil, kajti zame je Ljubljana odklenkala in se preselim, kakor hitro bom mogel, na deželo. Zemlja je danes edino zdravilo in tudi edino razodetje. Jaz Vam zavidam, Miško. Zdaj sem napravil načrt za posaditev svojega vrta, vrbe žalujke in jagnedi ob potoku, brezov gozdiček, sadje, čebele in to imam v načrtu. Ne veste, kako me je zopet ta zemlja prevzela, le žal mi je, da je nimam še na kakšnem lepšem kraju. Ampak oživel sem se tako, da nisem več za mesto. Včeraj sem se šele vrnil in našel Vašo dopisnico. Seveda Vas lepo prosim, da bi mi poslali čimprej »Novine«, ker me zelo zanima, kaj so napisali. Upam, da bodo še o meni slišali. Morda bi jim v »Književnosti« odgovarjal, če bo treba — sicer pa bom videl, kaj so napisali. Konec bom že zasolil, če mi boste pravočasno poslali. Mislil sem še tudi na to, da bi se ustanovila v Prekmurju »prekmurska Matica«, ki bi po vzorcu slovaške Matice zbrala vse, kar je v narodnostnem oziru zanimivo. Tako je slovaška Matica izdala fotografije najmanjših detajlov, križev, nagrobnih spomenikov, noš, običajev in so se te razglednice tudi prodajale. Taka stvar bi se dala z malimi stroški napraviti. Kakor rečeno, mi je Lj. zoprna. So pa tudi ljudje nemogoči. Včeraj zvečer sem prišel in se v kavarni sešel z nekaterimi našimi znanci, ki so mi pripovedovali, da je zaradi Ocvirkovega odgovora nastal

velik spor v znameniti kavarni »Union«.
Preklete, to je Ljubljana. Čimprej — ampak za zdaj do junija je ne bom mogel zapustiti. Mislil sem, da boste o veliki noči kaj zopet sem prišli. Naročil sem Načeju zaradi ključev, da jih tam dobite, kjer zadnjič. Pa Vas ni bilo. Škoda. Žalibog bom zdaj prevajal, mesto, da bi svojo stvar pisal. Denar je denar. Strašno domotožje pa občutim po zemlji. Pošljite mi kaj kmalu tiste »Novine«. Me zelo zanima.

Vsi Vas lepo pozdravljamo, posebno še jaz!

Juš

(Ljubljana, nedatirano. Vsekakor po 1. aprilu 1934)

Naročil sem Načeju: Naciju, bratu Miška Kranjca.

XVIII (dopisnica)

Sp. gospod Miško Kranjec, pisatelj, Velika Polana, pošta Črensovci

Dragi Miško, ali ste prejeli moje pismo? Čakam zelo nestrpno na »Novine«. Žagarju sem že izročil konec, ki ga bo še 18 strani. Upam, da se mi je stvar posrečila. Pošljite mi »Novine«. Ali se še spominjate na ono drugo, kar ste mi poslali v oktobru? Zelo bi rabil.

Vas kakor vse

najlepša pozdravlja

Juš Kozak

Juš Kozak, Poljanski nasip 14. (stop. VII) 2, Ljubljana

(Ljubljana, nedatirano. Datum poštnege žiga nečitljivo. Vsekakor v aprilu 1934)

Čakam zelo nestrpno na »Novine«: lokalni tednik prekmurskih klerikalcev, njegov lastnik je bil Jožef Klek starejši, prekmurski konservativni politik. V ta sklop sodi tudi podatek Žagarju sem že izročil konec, namreč konec potopisa Za prekmurskimi kolniki.

XIX (pismo)

Dragi Miško,

Novine sem prejel in prebral. Mogoče niste prečitali, da so me v prejšnjem članku »Tristo dinarjev v kranjski voz šibja« že tudi napadli. Vsa stvar ni neumna, ampak se mi vidi spretno in rafinirano

napisana, ker je mož vmes natrosil tudi debele laži. Kar mi v članku »Tristo dinarjev...« očitajo, sem pravkar zdaj popisal pod poglavjem: Žveplenke. Mogoče se motim, vendar se mi zdi, da je dogovorno s Kleklom. Prava jezuitska, farška morala. Sladko in svinjsko. Tako nas je vzgojil katolicizem in mi niti ne vemo, kako globoko tiči ta v ognju in v sladkostih preizkušeni jezuitizem v nas. Zaenkrat jim ne bom odgovarjal, toda če bom videl, da me bodo še naprej napadali, potem odgovorim krepko. — Kaj počnete?

Jaz sem od svojega dela odtrgan in prestavljam, da si prislužim počitnice in mirno delo. Rečem Vam, prevod je pasja tlaka. Neznosno je prevajati tujega človeka in mu še naposled stil popravljati. Nič več ne mislite po svoje, ampak le še po njegovo. Nikoli več nobenega prevoda, tako sem sklenil.

Komaj čakam, da se zopet lotim svoje stvari. Z Ocvirkom sem se po zadnjih debatah in po njegovem odgovoru toliko pobotal, da mu dam zdaj razgovor, ki izide v maju. Mislim, da stvar ne bo slaba. Kaka misel se bo že našla notri. Potem bom nadaljeval z »Maskami« in z romanom, ki ga upam dovršiti do decembra.

Mislim, da se bo udar kritičnega realizma kmalu poznal v naši literaturi in se bodo razmere malo prevetrile. Upam, da krepko delate. Tudi Klopčič dela na svojih pesmih, le hudo vprežen je in nima tistega zagona, ko se človek vseh skrbi sprosti.

Če bi mogel po kom poslati, bi Vam posodil do počitnic Pokrovskega rusko zgodovino. Jaz sem prečital polovico, to Vam je roman, ne pa zgodovina. Ali ste že prečitali Goriota?

Prosil bi Vas, če mi boste lahko dobili papirčke, bi zelo rabil. Zdaj dežuje in izpira cvetje, da bo najbrže sadje prizadeto. Vidite, kako me tudi take skrbi zaradi Dolenjske in našega sadja tarejo. Zemlja mi je postala uteha. Oglasite se kaj.

Pozdravljam Vas in vse ostale!

Vaš Juš Kozak

Ljubljana, 25. IV. 1934

1. »Tristo dinarjev kravji voz šibja«: Tristo dinarjev kravji voz šibja, Novine, 1934, št. 13 (1. aprila). — 2. prevod je pasja tlaka: Kozak je prevedel roman Gunnarja Gunnarsona Ljudje na Borgu. Ljubljana 1934. — 3. potem bom nadaljeval roman: najbrž misli na svoj roman Spiridon, Ljubljana 1937. — 4. da mu dam za zdaj razgovor: Anton Ocvirk, Razgovor z Jušem Kozakom. Ljubljanski Zvon, 1934, 193. — 5. papirčke: cigaretné.

Dragi g. Miško,

prav tisti dan, ko sem prejel Vaše pismo, sem odjadral v Bohinj. Bil sem skrajno potreben, zadnjih štirinajst dni sem imel mature in sem delal po 11—12 ur na dan. Potem sem še prestajal. Prevod 466 strani sem dovršil v dveh mesecih, kar se mi zdi izredno hitro delo. Zdaj bom teden dni popolnoma počival, da se temeljito oddahnem. Potem se lotim novih, soojih stvari. Zadnje tedne sem doživel v Ljubljani marsikaj, o čemer boste še slišali in kar bo literarne razmere zopet malo vzprašilo. Sicer pa boste o teh stvareh še slišali. Jaz ne popustim, dokler bom dihal. Naj gre za poslednjo borbo.

Vaša stvar, ki izhaja v Sodobnosti, mi je všeč, zdi se mi, da bo ena Vaših boljših.

»Razgovor« v Zvonu mi ni čisto všeč, marsikaj jo je polomil Ocvirk, ki je skrahiral nad razgovorom in je pravzaprav le moja pridiga. Pa mi je uspelo marsikaj povedati. Izmed mlajših pisateljev sem v razgovoru omenil le tiste, ki po mojem mnenju res ustvarjajo, in to je naredilo hudo kri. Nič ne de.

Svojih stvari zdaj sploh ne morem nikjer založiti, moral bi jih ponujati kakor Bosanec okoli. Ker se mi pa to upira, bom najbrž poskusil s samozaložbo. Upam pa, da bo v dveh letih bojni kader sestavljen, potem se bomo pomenili, seveda kolikor bomo lahko pisali. Krleži so »Danas« ustavili. Reakcija, ki se javlja danes v tisočernih podobah, bo izpremenila podobo naše literature. Pokazalo se bo in se že kaže, da bodo mladi, ki so doslej na vse pretege vpili o borbenosti, kmalu vsi pod katoliškim plaščem in mežnarji reakcije. Pa kaj bi o tem.

Napačno pa si tolmačite, če menite, da sem kaj nejevoljen. Niti od daleč ne. Mi lahko verjamete. Le zadnji dogodki so me malo odtujili zopet ljudem. Temu se ne da pomagati.

Moja žena je pripravila v mali sobi na mizi rjuhe, če boste prišli kaj v Ljubljano. Ključ boste lahko dobili pri mojem bratu na Poljanski cesti. Postlati si boste morali sami, drugo pa je vse v redu.

»Novine« dobivam, pa jih res ne razumem, kaj mi hočejo povedati. Čekanje.

Najlepše pozdrave od nas vseh

Vaš Juš

Bohinj, Stara Fužina 4. VII/34

»Razgovor« v Zvonu: glej opombo XIX/4.

Spoštovani gospod Miško,

iz Lj. Pravice sem danes izvedel, da je torej Vaš brat res umrl. Smrt je danes na dnevnem redu, posebno med onimi, ki so jim višje znanosti človeškega reševanja nedostopne. Vendar mi je, čeprav sem ga le bežno spoznal, hudo zanj. In to bi Vam rad sporočil, da ga bom ohranil v spominu kakor svojega prijatelja.

Vas pozdravlja

Juš Kozak

Lj. 26. III. 1935

je torej Vaš brat umrl: Kranjčev brat Lojz.

Pisma kažejo, da Juš Kozak in Miško Kranjec sicer nista prišla do »ti«, da pa ju je vezalo dokaj trdno znanstvo in se poglobljalo tudi z medsebojnimi obiski. Nekaj časa sta bila člana »Slovenskega krožka« Izidorja Cankarja, a sta ga kmalu zapustila, tudi zaradi lastnega usmerjanja v levo. Kranjec se je ponorčeval iz krožka v satiri »Fox Movieton...« (MP 1933—1934). Potem ko so prekmurski študentje osnovali leta 1933 svoj klub, jih je Kozak v Ljubljani nekajkrat obiskal. Leta 1934 je enkrat v klubu tudi predaval o svojih vtisih iz Prekmurja. Takrat je Kranjec živel že v Veliki Polani.

Kako sta mi pisatelja motivirala svoj razhod?

Juš Kozak je domneval, da je razhod pospešila njegova knjiga Za prekmurskimi kolniki. Spominjal se je, da Janez Žagar, urednik Modre ptice, s tekstom sprva ni bil povsem zadovoljen. Menil je namreč, da je v njem preveč citatov iz Kranjca in da problematika, ki jo prinaša, ni niti nova niti na novo oblikovana. Drugi del potopisa pa je tudi njemu močno ugajal. V knjigi je izpustil nekatere elemente iz Kranjčevih tekstov, kar pa naj bi mu Kranjec zameril. Domneval je tudi, da je Kranjca utegnila prizadeti njegova kritika tistih novel, ki jih je dal Slovenski matici, zlasti še pripomba, da se motiv druge in tretje novele (Beg v mesto, Martin Žalig na kmetih) ponavljata. Razen tega naj bi bil leta 1934 Kranjec sploh nekoliko nerazpoložen do Ljubljane. Odklanjal je npr. sodobnost, ker je sprejela med sodelavce tudi krščanske socialiste in zagovornike meščanskega liberalizma. Medtem ko je Janez Žagar cenil predvsem Miška Kranjca in Vladimira Bartola, pa naj bi krog »sodobnikov« od leta 1935 protežiral Prežihovega Voranca, Cirila Kosmača in Filipa Kalana.

Janez Žagar se ne spominja, da bi ga Kozakovi citati iz Kranjčevih tekstov v potopisu *Za prekmurskimi kolniki* kakorkoli vznemirjali. Kakor pa mu je povedal po nekaj letih pesnik Božo Vodušek, je Kozak našel nekaj nerazumljivega veselja v tem, da mu je kot urednik »prodal« tudi detajle iz Kranjčeve proze (Razgovor z Janezom Žagarjem, 27. novembra 1964).

Tudi Kranjec razlaga razhod drugače kot Kozak. Ni ga prizadelo, ker je Kozak izpustil nekatere detajle iz njegove proze. To je bilo celo naravno, če je hotel dati tekstu povsem svojo, enkratno barvo. To bi storil tudi vsak drug pisatelj. Vzrok odtujitve in prekinitve korespondence je zato nujno iskati drugje. Ko je prevzel uredništvo Ljubljanskega zvana, je Kozak pismeno povabil Kranjca k sodelovanju. Na to pismo (v Kranjčevi korespondenci se ni ohranilo) mu je Kranjec odgovoril, da se je odločil, da mu pomisleke pojasni ustno. Zadržek, da ni šel v Zvon, ni bil Kozak, ampak del Zvonovih sodelavcev, še bolj pa meščansko liberalistična založba, ki je revijo izdajala. Srečanje med pisateljema v Ljubljani je potekalo s strani urednika zadržano in hladno. V naslednjih letih je Kranjcu komaj še odzdravljajal.

Preden se je mogoče odločiti za Kranjčevo razlago, je potrebno priključiti za argumentacijo zlasti prvine, ki jih je navedel Kozak v zvezi s knjigo *Za prekmurskimi kolniki*. Kar je pri prenosu iz revije v knjigo črtal, je nekaj stavkov iz Kranjčeve novele *Noč na poljani* in en sam daljši citat iz njegove slike *Večer*. V poglavjih *Na hotiškem pašniku* in *Večer na Muri* pa je ohranil in poudaril idejna motiva iz Kranjčevih novel *Noč na poljani* in *Na valovih Mure*. Zlasti *Večer na Muri* izdaja premočan vpliv novele *Na valovih Mure*, tedaj novele o mlinarju, njegovem priostrenem čutu za svobodo in lepoto trenutka, ki se mu vdaja. Poleg tega, da navaja zaključni idejni motiv novele, je poglavje *Večer na Muri* v bistvu le interpretacija te novele. Kranjcu kot pisatelju posveča Kozak še posebno poglavje (Miško Kranjec, prekmurski pisatelj), v katerem mu priznava umetniške kvalitete, realistični ustvarjalni postopek, izviren pristop h kmetški stvarnosti in samosvoj epični stil. Hkrati pa ga zagovarja pred prvimi nergači zoper njegovo pisanje.

Še tako slavohlepnemu mlademu književniku bi mogla takšna obravnava njegovega dela in takšna priznanja, kot jih je zapisal Kozak, močno ustreči. Kranjec pa je živel tačas izven okolja, v katerem bi lahko slavohlepno trpel zaradi malenkosti. Doživljal je tudi prve knjižne uspehe in opravljal kot urednik *Ljudske pravice* za tisti čas pomembno delo. Da je Kozak najprej vključeval v svoj tekst detajle iz njegove proze in jih čez mesece črtal, v tem je mogoče videti tudi nihanje njegovega razmerja do Kranjca. Morda spada ta psihološki detajl med probleme

tekmovanja med književnikoma. Kranjčeva negacija Zvona pa je dokaj zanesljiv barometer za to, kako se je Kozakov prekmurski »varovanec« naglo osamosvajal, se trgal iz vseh skupin in suvereno razpolagal s svojo smerjo in sodelovanjem v revijah in založbah. Iztrgal se je tudi iz Kozakovega »varovanja«. Korespondenca namreč ne prikriva usmerjevalne volje starejšega pisatelja, volje, ki ob vsej socialni potezi hoče vezati nase z literarno organizatorično težo, obenem pa si prizadeva zvezo utrditi tudi z močno gostoljubnostjo, a jo odpove v trenutku, ko se povabljenec ne more pridružiti vsemu obsegu gostiteljevih kulturnopolitičnih akcij.

RAPSODIJA V ORANŽNEM

Mart Ogen

Oranžno.

Rdeče.

Rumeno.

Rdeče.

Rumeno.

Sonce.

— Tega ne prenesem več.

Teh oči brez konca in na vseh straneh, rdečih.

Teh oči, ki jih ne morem zapreti.

Sonce. Obzorja v ekstazi.

in potem histerija.

Noči.

Oranžno.

1.

Kako so se smejale

noči

s samozadovoljnimi obrazi lune.

Kako so se smejale

izjokane noči.

In jutra so imela rdeče oči.

O moje dekle, o nič več moje dekle.

O nikdar moje.

O dekle z veselimi očmi, o dekle z žalostnimi.